XIV. YÜZYILA AİT TÜRKÇE MANZUM BİR ŞATİBÎ ŞERHİ: KEŞFÜ'L-MEᶜĀNĪ*

A Book of Commentary in Verse From the 14th Century by Şatibī: Keşfü'l-Meᶜānī

Dr. Muharrem DAŞDEMİR**

ÖZET

800 / 1397 yılında Muḥammed bin ᶜĀşıḳ Selmānü'l-Lāẕḳī tarafından yazılmış **Keşfü'l-me'ānī,** Şāṭibī'nin **Ḥırzi'l-emānī** adlı yedi kıraati (kıraat-i seb'a) anlatan kasidesinin Türkçe manzum bir şerhidir. Eser, Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınmasına rağmen bazı Kıpçak Türkçesi unsurları da ihtiva etmektedir. Yazar ve eser hakkındaki bilgiler yetersizdir. Ancak aynı tarihlerde ve aynı adlı (Muḥammed) bir yazar tarafından kaleme alınmış **ᶜIşḳ-nāme** ile bu eser arasında ilginç benzerlikler vardır.

Eserin bilinen tek nüshası, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Keşfü'l-me'anī, Muḥammed bin ᶜĀşıḳ Selmānü'l-Lāẕḳī, yedi kıraat, Şāṭibī, Eski Anadolu Türkçesi.

ABSTRACT

Keşfü'l-me'ānī, written by Muḥammed bin ᶜĀşıḳ Selmānü'l-Lāẕḳī in 1397, is a Turkish book in verse on **Ḥırzi'l-emānī** by Şāṭibī, which is about the seven techniques of reading Kor'an. Although it was written in Old Anatolian Turkish, the work also includes some elements of Kipchac Turkish. Existing information about the writer and this work is not sufficient. However there are curious similarities between Keşfü'l-me'ānī and **ᶜIşḳ-nāme**, another work that was written at the time by a writer with the same name Muhammed.

The only known copy of this work is available in the Research Library of Yapı Kredi Sermet Çifter.

Key words: Keşfü'l-meanī, Muḥammed bin ᶜĀşıḳ Selmānü'l-Lāẕḳī, seven techniques of reading Kor'an, Şāṭibī, Old Anatolian Turkish.

---

* Bu yazı, Celal Bayar Üniv. II. Uluslararası Türk Tarih ve Edebiyat Kongresi'nde (11-13 Kasım 2005) sunulan bildirimizin değiştirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

** Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

Safer 800 / Ekim-Kasım 1397 yılında *Muḥammed bin ʿĀşıḳ Selmānü'l-Lāẕḳī* tarafından yazılmış olan **Keşfü'l-meʿānī** Kur'an-ı Kerim'in kıraatıyla alakalı Türkçe manzum bir eserdir. Eser, yedi kıraat *(kıraat-i seb'a)* üzerinde durmakta, kıraat imamlarını (kurra), ravilerini, konularını ve ihtilaflarını anlatmaktadır.

Eserin bilinen tek nüshası, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesinde 197/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır.[1] Fuat Köprülü'nün özel kütüphanesinden satın alınarak buraya konan nüsha, **Ḳırāʾatü'l-Ḳurʾān** (139^b-183^a) adlı bir başka eser ve çeşitli risalelerle (183^b-197^b) birlikte şemseli, zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içinde (bk. 1. fotoğraf=fot.) yer almaktadır.[2]

İlk varağın *a* yüzünde, Verş ile Hamza'nın med mertebeleriyle ve Hasan adlı birinin çocuklarının doğum tarihleriyle ilgili -esere sonradan ilave edildiği anlaşılan[3]- birkaç Arapça kayıt ve *b* yüzünde kıraatte ötümlü (mechure) ve ötümsüz (mehmuse) okunan harflere dair Farsça bir açıklama vardır. İkinci varağın *a* yüzünde ise kıraat imam ve ravilerini temsil eden rumuzları[4] gösteren hususî bir ebcet cetveli (bk. 3. fot.) verilmiştir. Yazmanın 2^b-139^a varaklarını işgal eden **Keşfü'l-meʿānī,** 180x136 mm ebatında kalın aharlı, krem kağıt üzerine okunaklı, harekeli, güzel nesih bir hatla (bk. 2. fot.) yazılmıştır. Her sayfa 12 satır ihtiva etmektedir. Son dört sayfa hariç, beyitlerin ikinci mısraları içerlek olarak birincilerin altına yazıldığından bir sayfada 6 beyit yer almaktadır. Son dört sayfada ise beyit mısralarının karşılıklı yazılmasından dolayı sayfa başına 12 beyit düşmektedir. Eserin -tashih beyitleriyle beraber- beyit sayısı 1628'dir. Mısraların altında, üstünde ve derkenarda -bir iki tanesi Farsça, diğerleri Türkçe ve Arapça olmak üzere- birçok açıklamalara, tashihlere, örneklere ya da çeşitli kıraat alimlerinden (Danî, Şatibî, Caberî, Ebu Şame, İbnü'l-cezerî gibi) alıntılara (bk. 4. fot.) rastlanmaktadır. Hat ve mürekkep farkından bu açıklamaların bir

---

[1] Bk. Yücel Dağlı vd., **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**, Yapı Kredi Yay., 1. bs., İstanbul, 2001, s. 101-102.

[2] Dağlı, a.g.e., s.102.

[3] Bu kayıtlardaki doğum tarihlerinin en erkeni eserin yazım tarihinden 110 yıl sonradır.

[4] Rumuzlar hakkında bilgi için bk. Necati Tetik, **Kıraat İlminin Ta'limi: Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar**, İşaret Yay., 1.bs., İstanbul, 1990, s.132-133.

kısmının yazara veya müstensihe, bir kısmının ise sonradan eseri okuyan çeşitli kimselere ait olduğu söylenebilir. Nüshada çoğunlukla siyah mürekkep kullanılmakla birlikte, başlıklar, vurgulanmak istenen bazı rumuz harfleri ve kıraatla ilgili grup ya da imam/ravi adları kırmızı mürekkeple (bk. 5. fot.) yazılmıştır. Nüsha, genel itibariyle iyi bir durumdadır.

İstinsah kaydına göre (bk. 6. ve 7. fot.), nüsha, 833 / 1429-1430 yılında[5] müellif hattından istinsah edilmiştir. Nüshanın istinsah tarihinin eskiliği, müellif hattından yararlanılarak oluşturulması ve bilinen tek nüsha oluşu onu son derece önemli kılmaktadır.

Eser, besmeleden sonra, hamdele, nat, kitabın telif sebebini ve içeriğini açıklayan ve dualarla devam eden 13 beyitlik bir bölümden (2^b-3^b) sonra asıl konusuna girmektedir. 30 bab ve birçok alt bölüme ayrılan eserde bölümlerin uzunluğu 3 ile 150 beyit arasında değişmektedir. Arapça olarak verilen başlıklar şunlardır:

(1) Kurranın, Ravilerin ve Rumuzların İsimlerinin Zikri Babı (52 beyit, 3^b-7^b),
(2) İstiaze Babı (3 beyit, 8^a-8^a),
(3) Besmele Babı (18 beyit, 8^a-9^b)
Kur'an'ın Ana Suresi (17 beyit, 9^b-11^a)
(4) Büyük İdgam Babı (18 beyit, 11^a-12^b)
(5) Bir Kelimede Mütekarib İki Harfin İdgamı Babı (3 beyit, 12^b-13^a)
(6) İki Kelimede Mütekarib İki Harfin İdgamı Babı (33 beyit, 13^a-15^b)
(7) Kinaye "He"si Babı (15 beyit, 15^b-17^a)
(8) Med ve Kasr Babı (41 beyit, 17^a-20^b)
(9) Bir Kelimede İki Hemze Babı (28 beyit, 20^b-23^a)
(10) İki kelimede İki Hemze Babı (13 beyit, 23^a-24^a)
(11) Tek Hemze Babı (22 beyit, 24^a-25^b)
(12) Kat Hemzesinin Harekesinin Kendisinden Önceki Sahih Sakine Nakli Babı (25 beyit, 26^a-28^a)
(13) Hamza ve Hişam'ın Hemze Üzerinde Vakfı Babı (44 beyit, 28^a-31^b)
(14) "Zel"in İzharı ve İdgamında Kurranın İhtilafı ve İttifakı Babı (3 beyit, 31^b-32^a)
"İz" Edatındaki "Zel"in Zikri (3 beyit, 32^a-32^a)
(15) "Kad" Edatındaki "Dal"ın Zikri Babı (6 beyit, 32^a-32^b)
(16) Ta-i Tenisin Zikri Babı (6 beyit, 33a-33b)
İzhar ve İdgam Hâlinde "Bel"in ve "Hel"in "Lam"ının Zikri (6 beyit, 33^b-34^a)
(17) "Bel", "Hel", "Ta-i Tenis", "Kad" ve "İz"in İdgamında İttifaklar Babı (6 beyit, 34^a-34^b)
(18) Yakın Mahreçli Harfler Babı (12 beyit, 34^b-35^b)
(19) "Tenvin" ve "Sakin Nun" Hakkındaki Hükümler Babı (6 beyit, 35^b-36^a)

[5] **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**'nda bu tarih bir yıllık bir yanılma ile 832/1429 şeklinde verilmiştir. Bk. Dağlı vd., **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**, s. 101-102. Ancak nüshanın istinsah kaydı incelendiğinde bu tarihin kesin olarak Hicrî 833 (فى سنة ثلاث و ثلثين و ثمانمائة) olduğu görülmektedir.

(20) İki Kelime Arasında İmale ve Fetha Babı (87 beyit, 36^a-43^a)
(21) Vakf Hālinde Ta-i Tenisin İmalesi Konusunda Kisaî'nin Görüşü Babı (29 beyit, 43^b-45^b)
(22) "Re"ler Konusunda Görüşler Babı (39 beyit, 45^b-49^a)
(23) "Lam"lar Babı (10 beyit, 49^a-50^a)
(24) Kelime Sonlarında Vakf Babı (25 beyit, 50^a-52^a)
(25) Hattın Resminde Vakf Babı (12 beyit, 52^a-53^a)
(26) İzafet "Ye"leri Hakkında Görüşler Babı (47 beyit, 53^a-57^a)
(27) Zevaitler Hakkında Görüşler Babı (29 beyit, 57^a-59^b)
(28) Bakara Suresinin Harflerinin Açıklanması Babı (150 beyit, 59^b-72^a)

Bu bölüm, surelerin **Kur'an**'daki sırasına uygun olarak şu alt başlıklara ayrılmıştır[6]:

Ali İmran Suresi (64), Nisa Suresi (38), Maide Suresi (22), Enam Suresi (60), Araf Suresi (44), Enfal Suresi (13), Tevbe Suresi (15), Yunus Aleyhisselam Suresi (23), Hud Aleyhisselam Suresi (22), Yusuf Aleyhisselam Suresi (23), Rad Suresi (24), İbrahim Aleyhisselam Suresi (9), Hicr Suresi (8), Nahl Suresi (11), Beni İsrail Suresi (19), Kehf Suresi (34), Meryem Aleyhisselam Suresi (13), Ta-ha Suresi (16), Enbiya Aleyhisselam Suresi (6), Hac Suresi (11), Mü'minun Suresi (9), Nur Suresi (9), Furkan Suresi (7), Şuara Suresi (7), Neml Suresi (20), Kasas Suresi (9), Ankebut Suresi (9), Rum Suresinden Sebe Suresine Kadar (21), Sebe ve Fatır Sureleri (12), Yasin Suresi (10), Saffat Suresi (11), Sad Suresi (4), Zümer Suresi (7), Mümin Suresi (9), Fussilet Suresi (4), Şura , Zuhruf ve Duhan Sureleri (15), Şeria ve Ahkaf Sureleri (10), Muhammed Suresinden ve Rahman Azze ve Celle Suresine Kadar (18), Rahman Azze ve Celle Suresi (7), Vakıa ve Hadid Sureleri (6), Mücadele Suresinden [Nun Suresine Kadar] (18), Nun Suresi Kıyamet Suresine Kadar (16), Kıyamet Suresinden Nebe Suresine Kadar (10), Nebe Suresinden Alak Suresine Kadar (27), Alak Suresinden Kur'an'ın Sonuna Kadar (7).

(29) Tekbir Babı (11 beyit, 136^b-137^b)
(30) Harflerin Okuyucuya Gerekli Mahreçleri ve Sıfatları Babı (38 beyit, 137^b-139^a)

Mahlas beyiti olmayan ve *aa xa xa* şeklinde kafiyelenen **Keşfü'l-meʿānī**'nin nazım şekli "nazım"dır.[7] Bablar farklı aruz vezinleriyle (toplam yedi tane) kaleme alınmıştır. Derkenarda bablarla aynı konuda fakat farklı vezinde başka manzumelere de rastlanmaktadır.

Eserde birtakım aruz kusurları görülmektedir. Özellikle nispet "i"si bulunduran hecelerde yapılan zihaflar dikkat çekici bir orandadır:

Kūfi Şāmī <ẕ>ālı aldı Kūfi Baṣrī <ġ>ayn alur
Kūfi Mekkī remz-içün menḳūṭ oḳındı uḫt-ı ṭa 5^a/7-8
(Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün)

'Kufeli[ler] (=imam Asım, Hamza ve Kisai) ve Şamî (=imam İbn Amir) "zel"i aldı, Kufeli[ler] ve Basrî (=imam Ebu Amr) "gayın" alır; Kufeli[ler] ve

[6] Yay ayraç içindeki rakamlar beyit sayısını göstermektedir.

[7] Bu nazım şekli hakkında bilgi için bk. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz,** Dergāh Yay., 1. bs., İstanbul, 1994, s. 47-48.

Mekkî'yi (=imam İbn Kesir) temsil etmek için "tı"nın kızkardeşi (=zı) noktalı okundu.'

Daha önemli aruz kusurlarına ise "müfteʿilün mefāʿilün müfteʿilün mefāʿilün" vezniyle yazılmış manzumelerde rastlanmaktadır. Bu manzumelerde beyitlerin takriben 2/3'si bu vezne uyduğu halde, geriye kalan kısımda çok bariz aruz hataları karşımıza çıkmakta, şiiri söz konusu vezinle okuma imkânı kalmamaktadır:

Muṭlaḳ-ı eczāʾ-ı süver oldı murād eṣaḥ budur
*ʿAhde naẓar **kıl**madılar cinsi irādet itdiler*

Besmele ḳıl evāyile ġayr-ı Berāʾe çāresüz
Ġayrına sen muḫayyer ol diyü tilāvet itdiler

*Kim ṭarafey **bes**meleʾi vaṣl ide hem **faṣl** idiser*
Her birinüñ vücūhını bellü dirāyet itdiler 9[a]/5-10

(Müfteʿilün mefāʿilün müfteʿilün mefāʿilün ?)

Oysa başka vezinlerle yazılmış manzumelerde şairin aruzu uygulamada oldukça başarılı olduğu (Örneğin med yapılması gereken yerlere büyük oranda uyulmuştur.) ya da kelimeleri vezne uyacak şekle soktuğu (zihaf) görülmektedir.

İmla bakımından Eski Anadolu Türkçesinin tutarsızlıklarını yansıtan nüshada bazı ekler alışılmıştan oldukça farklı yazılmıştır. Örneğin *"ın", "in"* ve *"an", "en"* sesleriyle biten Türkçe eklerde, bu sesleri karşılamak üzere **tenvin** işareti kullanılmıştır:

Ḥamd-la itdüm ibtidāʾı baʿdü-bismillah-ıla
*İstiʿānet diledüm Ḥaḳ**dan** bi-ʿavnillah-ıla* 2[b]/2-3

'Bismillahtan sonra başlangıcı hamdla yaptım. Allah'ın yardımıyla Allah'tan yardım istedim.'

İstiʿānet diledüm Ḥaḳdan icābet eyledüm
*İltimās**ın** ol muḥibbüñ ṭavʿ-ıla ne‿ikrāh-ıla* 2[b]/8-9

'Allah'tan yardım istedim ve seve seve, ikrah etmeden, o peygamberi sevenlerin dileğini yerine getirdim.'

Aynı imla biçimi kelime köklerinde de görülmektedir:

Her birin yirinde maʿlūm idevüz tafṣīl idüb

*İmdi tenbīh eyledüm s**en** bu kadar bil mücmelā* 7[a]/5-6

'Her birini tafsilatıyla yeri gelince bildireceğiz, tenbih ettiğim gibi şimdilik sen kısaca bu kadar bil!'

Eser, genel itabariyle, Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösterdiği hālde, bazı yerlerde Kıpçak Türkçesi unsurlarına da rastlanmaktadır. Bunlar:

1. Nesne (yükleme) hali eki **/+(y)İ/**'nin yanı sıra **/+nİ/**[8]:

Yā ilāhī anlaruñ yolın bize sen rūzi ḳıl
*Āḫiret cāhını virgil ḳoyma biz**ni** çāh-ıla* 3[a]/4-5

'Ey Allah'ım, sen bize onların yolunu nasip et, [bize] ahiret mevkiini ver, bizi kuyu ile [baş başa] koyma!'

Bunda Yāsından ثُمُرْ *'**ni** żamm iden <ş>ükr[9] eyledi*
<Ḥaḳḳ>-içün دَارَسْتَ *ḳaṣrın feṭḥ-i sākin <Şāmiye>* 85[a]/11-12

'Bu surede ve Yasin suresinde ثَمَرِهِ kelimesini ötreli (ثُمُرِهِ) yapan şükr (şin=Hamza, Kisaî) etti. *Hak* (=İbn Kesir ve Ebu Amr) için دَرَسْتَ kelimesi دَارَسْتَ oldu, kasrını ve sakin fethayı (دَرَسَتْ) *Şamî'ye* (=İbn Amir) [say].'

2. Geniş zaman çekiminde 1. teklik şahıs eki **/+Em/**'in yanı sıra **/men/**[10] :

آلَ لُوط *'uñ ḥarfi azdur didügi ḥüccet degül*
*Şāniye i'lāl idmez **men** dise itmām ider* 11[b]/11-12

'(İdgam konusunda) آلَ لُوط kelimesinin harfi azdır denmesi delil değil; "İkinciye (Kur'an'da geçen ikinci آلَ لُوط 'a) gerekçe saymam." derse gereğini yapar (idgam eder).'

---

[8] Bk. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, **Kıpçak Türkçesi Grameri**, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 66.

[9] Üçgen ayraç (< >) içinde gösterdiğimiz imam/ravileri temsil eden harf ve kelimeler, asıl metinde kırmızı renkte yazılmıştır. Biz, matbaa imkānlarını dikkate alarak bunları bu şekilde göstermeyi uygun gördük.

[10] Bk. Karamanlıoğlu, **Kıpçak Türkçesi Grameri**, s. 125.

İşit sözüm i ʿāḳil bilgil bu bāb içinde
*Fehm eyle gör ne dir **men** ṣanma mücerred ündür* 32a/1-2

'Ey akıllı kimse, sözümü işit! Anla, gör ki bu bab içinde ne diyorum, bunu bil; sanma ki [sözlerim] sadece bir sestir.'

3. İstek kipinde 2. teklik şahıs eki, **/+sİn/**'in yanı sıra **/+sEn/**[11] :

يَلْهَث 'üñ s̱āsın <Hişām u Verş Mekki> iẓhār ider
*Ḫulf-ı <Ḳālūnı> bu yirde bil-ki der-kār ide **sen*** 35a/11-12

'يَلْهَث kelimesinin "se"sini Hişam, Verş ve Mekkî (İbn Kesir) izhar eder; burada Kalun'un hulfunu bil ki malum edesin'

Keşfü'l-meᶜānī'de verilen bilgilerden anlaşıldığına göre, müellif, Şatibî'nin[12] (ö.590/1193) **Ḥırzi'l-emānī**[13] adlı eserini anlatmaktadır ve bunu yaparken daha çok Ca'berî'nin (ö.732/1332) **Kenzü'l-meᶜānī fī şerḥi Ḥırzi'l-emānī**[14] adlı şerhine müracaat etmiştir:

*Ḥāṣıl-ı **Ḥırzu'l-emānī**'dür ki ben ẕikr eyledüm*
*Ekṣerin **Kenzü'l-meᶜānī**'den çıḳardum sāᶜiyā* 7[a]/7-8

---

[11] Bk. Necmettin Hacıeminoğlu, **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller,** Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s. 95.

[12] Bu zat, kendisi gibi seçkin Endülüs kurralarından olan Ebu Amr Osman b. Said ed-Danī'nin (444/1052) yedi kıraati anlatan **et-Teysir** adlı kitabını 1173 beyitlik bir kaside ile nazma çekmiştir. **Hırzi'l-emanī** adındaki bu kaside, kıraatte bir çığır açmış, yazarının adıyla anılan bir kıraat tariki (eş-Şatibiyye) oluşturmuş ve yüzlerce defa şerh edilmiştir. Bk. İsmail Karaçam, **Kur'ān-ı Kerîm'in Nüzūlü ve Kırāati,** Nedve Yay., İstanbul, 1974, s. 273.

[13] Kaynaklarda genellikle **Ḥırzi'l-emānī** şeklinde geçen bu eserin tam adı **Ḥırzi'l-emānī ve Vechu't-tehānī**'dir. Bk. Seyyidî Ali en-Nurî es-Safakusî, *Kitabü Gaysi'n-nef' fi'l-Kıraati's-seb'*, 1.bs., Hicazî mtb., Mısır, 1352/1934. Fakat Abdülmecit Okçu'nun **Kur'an ve Kırāat** adlı kitabında Şatibî'nin eserinin adı yanlış olarak **İbrāzü'l-meᶜānī min Ḥırzi'l-emānī** şeklinde verilmiştir. Bk. Abdülmecit Okçu, **İbnü'l-Cezeri: Kur'an ve Kırāat**, Ekev, Erzurum, 2001, s.10. **İbrāzü'l-meᶜānī min Ḥırzi'l-emānī**, adından da anlaşılacağı gibi, **Ḥırzi'l-emānī**'nin kendi değil, onun Ebu Şame (ö. 665/1267) tarafından yazılmış meşhur bir şerhidir. Bk. M. Sirāceddin Öztoprak, **Kur'ān'ın Kıraātı (Kıraāt-ı Aşere)**, Beyan Yay., İstanbul, 2005, s.479.

[14] Bk. M. Kemal Atik, "Ca'berî" md., **İslām Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.6, İstanbul,1992, s.528.

'Zikrettiklerim **Hırzu'l-emanî**'nin mahsulüdür; çoğunu çalışarak **Kenzü'l-meanî**'den çıkardım.'

Ancak **Keşfü'l-mecānî**'de geçen alim adlarının çokluğundan (Danî, Husrî, Mehdevî, Sıkıllî, Fasî, Kureyşî, İbn Galbun, Ebi Caʿfer, Ebu Şame, Ahfeş, Kutrub, Cirmî, Ferra) hareketle yazarın kıraat, hadis ve Arapça dil bilgisi konusunda çok geniş bir literatürden yararlandığı söylenebilir.

Yazar, eserine **Keşfü'l-mecānî** adını koyduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

*Adını **Keşfü'l-mecāni** ḳomışuz keşf eylesün*
Ḥaḳ teʿālā kendü luṭfından bunı her ṭālibe 7^b/1-2

'Adını **Keşfü'l-meanî** koyduk. Allah Teala her isteyene kendi lutfuyla bunun sırlarını açsın.'

Eserin yazım tarihinin Safer 800 / Ekim-Kasım 1397 olduğu ise şu beyitten öğrenilmektedir:

***Keşf**'üñ itmāmın ṣafer ayında bil*
Kim sekiz yüz yıl yazıldı tāriḫe 139^a/4

'**Keşfü'l-meanî**'nin tamamlanışının safer ayında ve tarihe sekiz yüz yazıldığında olduğunu bil.'

Eser didaktik bir karakter taşıdığından yazarın ifadesi genel olarak dolambaçsız ve sanatsızdır. Ancak yazarın şairlik kabiliyetinin üstünlüğü hakkında fikir verebilecek birkaç sanatlı beyit de yok değildir:

<N>āṣır u <r>āvi <b>esmele <d>ürrini ġāret itdiler
Ḳanda ki ki sūre gelür sünnet işāret iddiler 8a/9-10

'Rivayet eden[ler] ve yardımcı[lar] besmele incisini yağmaladılar; iki sure gelen her yerde [besmele okumayı] sünnet diye gösterdiler.'

Özellikle iham sanatına eserde güzel örnekler bulunmaktadır: Örneğin şu beyitte şair *"mustafa"* kelimesini "Hz. Muhammet" yerine kelime manasıyla kullanmıştır:

Türki manẓūm eyledüm Ḥaḳ yardımı-la söyledüm
*Ekṣerin taṣvīr ḳıldum **muṣṭafānuñ** cāhı-la* 2^b/12_3^a/1

'Türkçe nazmettim, Allah'ın yardımıyla söyledim. Seçkinlerin çoğunu namıyla tasvir ettim.'

Arapça ve Farsça kelimeler genellikle Türkçede meşhur olmuş anlamlarıyla değil, kendi dillerindeki sözlük anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu yüzden beyitlerin anlaşılması, bazen, bütün kelimeler tanıdık olsa bile, birçok lügat karıştırmayı gerektirmektedir. Örneğin şu beyitte "maʿrūf" kelimesi yaygın olan "bilindik, meşhur vs." [15] anlamlarıyla değil, ancak Arapça sözlüklerde görülen "iyilik, dostluk göstergesi"[16] anlamıyla kullanılmıştır:

Uş ben ol on altı ḥarfi kim bu yirde derc olar
<T>ürki <d>il<c>e <s>en <ş>ehe <ẕ>ikrini istibdāl-ıla

<B>ellü <ḳ>ılsam <n>'ola <l>uṭfından <k>i <Ḥ>aḳ <m>aʿrūfıdur
<Ż>ıʿf-ı <r>aḥmet <ṣ>ābit oldı bildüñ istidlālı-la 13a/9-12

'Şimdi ben, burada derc edilmiş olan o on altı harfi (idgam harflerini) Türk diliyle sırasını değiştirerek sen şaha bildirsem ne olur? Allah'ın ihsanı olan o harflerin lutfundan rahmetin yarısı ispat edilmiş oldu; deliliyle bildin.'

Bu beyitlerde de görüldüğü gibi eserde beyitlerin anlam bütünlüğüne önem verilmemiştir: Metnin gelişine göre bazen sonraki beyitin bir mısrası, bazen bir mısrasının yarısı önceki beyitle irtibatlı olabilmektedir. Bu da metnin anlaşılabilmesi için okuyucuyu daha dikkatli davranmaya zorlamaktadır. Ancak çoğu durumda yazar "lākin, velī, sorsan, n'ola" ve benzeri ifadelerle kıraate konu olan ihtilafın değiştiğini belli etmektedir:

<Kūfi>lerdür kim وَاَنْ يَظْهَرْ *'den öñdin hemz ider*
Vāvı sākin ḳıl ki يُظْهِرْ *żammı kesri feṭḥ ola*

<Ṣuḥbe>den *lākin* فَسَاد *'uñ refʿini naṣb idseler*
<Bıṣri Nāfiʿ Ḥafṣ>-içün bilgil ki müşkil ḳalmaya 124^{a}/11-12_124^{b}/1-2

---

[15] Bk. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, 18.bs., Ankara, 2001, s.581; Mehmet Kanar, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü (Örnekli Etimolojik)**, Derin Yay., İstanbul, 2003, s. 836; Şemseddin Sami, **Kāmūs-ı Türkî**, Çağrı Yay., 3. bs., İstanbul, 1989, s. 1374.

[16] Bk. Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük,** Dağarcık, İstanbul, 1995, s.564.

وَاَنْ يَظْهَرْ ‘ kelimesinden önce hemze türeten Kufeli imamlardır (Asım, Hamza ve Kisaî); ayrıca vavı sakin yap, hemde يُظْهِرْ kelimesinin zammesi ve kesresi **Suhbe'ye** (Ebu Bekr, Hamza ve Kisaî) **göre** fetha olsun. Lakin فَسَاد kelimesinin sonundaki zammeyi fetha ederlerse Basrî (Ebu Amr) Nafi ve Hafs için güçlük kalmayacağını bil.'[17]

Keşfü'l-meᶜānī ve onun müellifi hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Eserden ilk olarak **Türk Edebiyatı Tarihi**'nde Fuat Köprülü bir cümlede bahsetmiş[18], daha sonraki kaynaklar bu bilgiyi tekrar etmekle yetinmiştir.[19] Ne yazık ki Fuad Köprülü'nün bu kısa malumatı bazı yanlışlar da içermektedir:

1. **Keşfü'l-meᶜānī'**nin *"manzum Şatibî tercümesi"* olduğu söylenmiştir ki bu doğru değildir. Çünkü, yazar, her ne kadar **eş-Şatibiyye**'yi (**Ḥırzi'l-emānī**'yi) anlatsa da müteaddid defalar Şatibî'den çok sonra yaşamış Caberî (ö.732/1332), Ebu Şame (ö. 668/1269), Fasî (646/1248) gibi alimlerden yararlandığını belirtmektedir:

*Naḳlini **Kenzü'l-Meᶜānī**'de añıbdur Caᶜberī*
Ben daḫı andan çıḳardum ṣanma bende nesne var 20[b]/3-4

"Bu konuyu Caberî **Kenzü'l-Meanî**'de anmıştır; ben de ondan çıkardım, bende bir şey olduğunu sanma!"

Caᶜberi Fāsi ḳavlidür bu ki saña ẕikr iderem
Zīrā ki bizden öñ bular ṣarf-ı ẕekāvet itdiler 11[a]/6-7

'Bu sana zikr ettiklerim Caberî'nin ve Fasî'nin sözleridir, zira bizden önce [bu konuda] bunlar zihin yordular.'

---

[17] Beyitte özetle denilmek istenen şudur: وَأَنْ يَظْهَرَ (Mümin/26) şeklindeki ayeti, Kufeli imamlardan Asım'ın ikinci ravisi Hafs أَوْ أَن يُظْهِرَ ; diğer Kufeliler أَوْ أَن يَظْهَرَ şeklinde okur. فَسَادُ kelimesini de Ebu Amr, Nafi ve Hafs فَسَادَ okur.

[18] bk. M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Neş., 3. bs., İstanbul, 1986, s.342.

[19] bk. Ahmet Atillā Şentürk-Ahmet Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergāh Yay., 1. bs., İstanbul, 2004, s. 143; Mustafa Özkan, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi,** Filiz Kitabevi, 2. bs., İstanbul, 2000, s. 76.

Yine yazarın -aşağı yukarı- çağdaşı olan bir başka alimin, Kureşî'nin (ö.775/1373) de adı geçmektedir:

Vechi nedür Ḳureyşinüñ k'aṣlı ḳodı bedel dutar
Nefrete ḳıldılar naẓar çünki faṣāḥat itdiler 10[a]/4-5

'Aslı bırakıp ibdalı tercih ettiğine göre Kureyşî'nin gerekçesi nedir? Çünkü tenafürü dikkate aldılar ve edebîleştirdiler.'

Öte yandan **Ḥırzi'l-emānī** ile **Keşfü'l-meᶜānī'**nin beyit sayıları da (**Ḥırzi'l-emānī**, 1173 beyit; **Keşfü'l-meᶜānī,** 1628 beyit) birbirini tutmaz. İki eser karşılaştırıldığında, **Keşfü'l-meᶜānī**'nin, bilhassa kıraatte "usul kısmı" denen "idgam, med, imale, vakf..." gibi konularda daha fazla ayrıntıya girdiği; "ferşü'l-huruf" denen ayetlerdeki ihtilafların anıldığı bölümlerde de **Ḥırzi'l-emānī**'den farklı olarak her surenin sonunda "zait ve muzaf yeleri"ni verdiği görülür.

Fakat, eserin, bölümler ve uygulanan yöntem bakımından genel hatlarıyla **Ḥırzi'l-emānī**'ye uymasının yanı sıra, bazı yerlerde -örnekleri ele alış sırası, ileriye ve geriye göndermeler yapma, tahlil ve tasnif vs.- tam bir tercüme havasına girdiği de inkar edilemez bir gerçektir. Çoğu bölümlerde beyitlerin lafzî anlamları farklı olsa da remzî anlamları aynıdır.[20]

Bütün bu hususları dikkate alınca, kanaatimizce, **Keşfü'l-meᶜānī** için Şatibî tercümesi yerine, Şatibî şerhi demek daha uygun olacaktır. Nitekim yazarın, başta Caberî olmak üzere görüşlerine başvurduğu Fasî ve Ebu Şame de eş-Şatibiyyenin meşhur şerhçileridir. Dolayısıyla Türk şairi Muhammed'in de

---

[20] İlk kez Şatibî'nin şiire uyguladığı bu yöntem gereğince imam ya da ravileri temsil etmek üzere beyitte geçen kimi kelimelerin ilk harfleri kırmızı mürekkeple yazılır. Böylece beyitte iki anlam görülür: bir, beyitte geçen kelimelerin sözlük karşılıklarından kaynaklanan "lafzî anlam", bir de kırmızıyla yazılan harflerin rumuzat (bk. 3. fotoğraf) cetvelindeki karşılıklarından kaynaklanan "remzî anlam"... Okuyucu, önce, kelimeleri sözlük anlamlarıyla alarak beyitte bahsi geçen kıraat olayını öğrenir; sonra, harflerin remzî anlamlarını dikkate alarak bu vecihlerin hangi imam ve ravilere ait olduğunu bulur. Örnek:

Sen تَمَسُّوهُنَّ *lafẓın <ş>eyḫ-içün bil muṭlaḳā*
Mīmini memdūd oḳırsañ lā-cerem żamm ola tā

Bu beyitte üçgen ayraç içine aldığımız "şin" harfi, rumuzat cetvelinde imam Hamza ve Kisaî'nin karşılığıdır. Bu durumda, beyitten, öncelikle " تَمَسُّوهُنَّ " kelimesinin "mim"in meddi ve "te"nin zammesiyle " بِهَاسُّوهُنَّ " okunduğu; ikinci olarak da bahsi geçen kıraat olayını Hamza ile Kisaî'nin gerçekleştirdiği öğrenilmektedir.

aynı şeyi yapmayı amaçladığına şüphe yoktur. Haşiyelerdeki **Ḥırzi'l-emānī** alıntıları ve tercümeleri, karşılaştırma amacıyla esere sonradan ilave edilmiş olmalıdır.

2. Yazar *"Lādikli"* diye tanıtılmıştır ki bu da bir benzetmeden başka bir şey olmasa gerek. Bu bilginin nüshadaki istinsah kaydına dayandığı anlaşılmaktadır; oysa istinsah kaydında müellifin adı "Lādiḳī" değil, açıkça "Lāẕḳī" (لاذقی) olarak yazılmıştır (bk. 7. fot.). Samsun'un ilçesi olan Ladik'in adı, eski yazıda, "zel" (ذ) yerine "dal" (د) kullanılması ve bütün ünlülerinin harfle gösterilmesi bakımından bu kelimeden farklı bir imla (لادیق Lādīḳ [21]) arz etmektedir. Kanaatimizce yazarın adındaki bu *Lāẕḳī,* onun menşeinin bugün Hatay'ın güneyinde, Suriye'de yer alan ve çok eski bir Türkmen yerleşim bölgesi olan Lazkiye şehrine dayandığını göstermektedir.

Yazarlarının aynı şahıs olup olmadığı bilinmemekle beraber Muhammed bin Āşık Selmanü'l-Lazkî'nin **Keşfü'l-meʿānī**'si ile adaşı Muhammed'in[22] aynı tarihte yazılmış **ʿIşḳ-nāme**'si arasında ilginç benzerlikler vardır:

1. **ʿIşḳ-nāme**'nin yazarı Muhammed'in amacına ulaşıp ulaşmadığı bilinmemekle birlikte hacca gitmeye kalkıştığı eserinden öğrenilmektedir. [23] Muhammed bin Āşık Selmanü'l-Lazkî ise eserindeki şu beyitten anlaşılacağı üzere Mekke'de bulunmuştur:

Muṣṭafānuñ ḥażretinde Mekkede zārī ḳılub
Diledüm Ḥaḳ'dan ki ḥikmet ḥāṣıl ola ḫāṭıra 7[a]/9-10

'Mekke'de seçkinlerin huzurunda inleyip Allah'tan diledim ki zihnimde hikmet hasıl olsun.'

---

[21] Bk. Şemsettin Sāmi, **Kāmusu'l-A'lām (Tıpkıbasım),** Kaşgar Neş., C. 5, Ankara, 1996, s.3963.

[22] **ʿIşḳ-nāme**'yi yayımlayan Sedit Yüksel yazarın adını inceleme kısmında ve kapakta *"Mehmed"* şeklinde vermiştir. Bk. Sedit Yüksel, **Işk-nāme**: İnceleme-metin, A. Ünv. DTCF Yay., Ankara, 1965, s. 15. Oysa metin kısmında yazarın adını -hareke ve veznin kılavuzluğu ile- geçtiği her üç yerde de haklı olarak *"Muhammed"* şeklinde okumuştur. Bk. ay. yer. Ayrıca bk. Muhammet Yelten, "Işknāme" md., **İslām Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.19, İstanbul, 1999, s.214.

[23] Yüksel, **Işk-nāme**, s.16.

2. Eserlerin her ikisi de şöyle veya böyle Kıpçak Türkçesiyle temastadır: ʿIşḳ-nāme, Kıpçak Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine aktarılmış bir mesnevidir.[24] Keşfü'l-meʿānī'de de daha önce bahsedildiği gibi bazı Kıpçak Türkçesi dil özelliklerine rastlanmaktadır.

3. Eserlerin her ikisi de aynı tarihlerde yazılmıştır. ʿIşḳ-nāme 10 Rebîü'l-âhir 800 / 30 Aralık 1397[25] tarihinde tamamlanmıştır. Aynı yılın safer ayında yazılan Keşfü'l-meʿānī'nin bu ayın son gününde (29 Safer 800 / 20 Kasım 1397) bitirildiğini varsaysak iki eser arasında asgarî 50 günlük bir zaman diliminin olduğu görülür. ʿIşḳ-nāme yazarı eserini ilk gün 700, sonraki günlerde 200-300 beyit yazarak tamamladığını söylediğine göre[26] 8700 beyitlik eserin azamî 41 günde (1. gün: 8700 beyit-700 beyit = 8000 beyit, sonraki günler: 8000 beyit/200 beyit = 40 gün) bitirilebileceğine hükmedebiliriz. Dolayısıyla tarihler bakımından bir sakınca gözükmemektedir.

4. Eserlerin imlalarında da şaşırtıcı benzerlikler vardır:

a) Türkçe kelimelerin sonundaki *"ın", "in"* ve *"an", "en"* seslerinin de bazen tenvinle gösterilmesi:

ʿIşḳ-nāme[27]: *seksen* (سكْسًا), *göñülden* (كُوكُلدًا), *sen* (سًا), *naʿtin* 'naatini' (نَعْتٍ)

Keşfü'l-meʿānī: *andan* 'ondan' (اَندًا) 20[b]/4, *ben* (بًا) 20[b]/4, *żıddın* 'zıddını' (ضِدٍّ) 5[b]/10, *remzin* 'remzini' (رَمْزٍ) 5[a]/4

b) Şedde işaretinin Türkçe kelimeler için de kullanılması:

ʿIşḳ-nāme[28]: *ıssı* 'sıcak' (اِسّی), *ıssı* 'sahibi' (اِسّی), aṣṣı 'fayda' (اَصّی)[29]

---

[24] Yüksel, age, s.21. ʿIşḳ-nāme'de orijinal eserin dili şu şekilde belirtilmiştir:
"Tatar dilince alġayidi bolġay / Ya Ḳırım ḫalḳı yazdı yā ḫo Ḫıtāy" ʿIşḳ-nāme 14[b]/13

[25] Sedit Yüksel hicrī tarihi miladī tarihe *"3 Ocak 1398"* şeklinde çevirmiştir. Bk. Yüksel, age, s.19. Biz burada Suudī Arabistan Krallığı İslamī işler, Vakıflar ve İrşat Bakanlığının internet sayfasındaki (<http://prayer.al-islam.com/convert.asp?l=trk>, 19 Haziran 2007, 21.29) Hicrī-Miladī takvim dönüştürme programına uyduk.

[26] Yüksel, age, s.22.

[27] Bk. Yüksel, age, s.23.

Keşfü'l-meʿānī: *ẕikr iddiler* (ذِكْر اِيدِّلَرْ) 138[b]/3, *ḳullaruña* (قُلَّرُكَا) 7[b]/8, *bellüdür* (بِلِّ دُرْ) 8[b]/8, *naḳl iddük* (نَقْل اِيدُّكْ) 118a/11

Hatta Kur'an'dan alınmış bir kelimenin son harfi ile Türkçe ayrılma hali ekinin ilk harfi birleştirilerek şeddeli tek "dal" (د) şeklinde gösterilmiştir:

مِنهُمُوا *hāsın* اَشَدَ *'den* (اَشَدَّا) *ṣoñra kāf id Şāmiye* 124[a]/8

'Şamî (İbn Amir) kıraatine göre مِنهُمُوا kelimesinin "he"sini اَشَدَ kelimesinden sonra kef (اَشَدَّ مِرْكُمْ) yap!'

c) Terkiplerde izafet kesresi yerine ötre:

ʿ**Işḳ-nāme**[30]: *Kūhu Ḳāf* (كُوهُ قَافْ), *ḳaṣru zībā* (قَصرُ زِيبا), *gülü raʿnā* (گُلُ و رَعْنَا)

Keşfü'l-meʿānī: *küllü rüvāt* 'ravilerin hepsi' (كُلُّ رُوَاةْ) 10[b]/6, *ḳurbü maḫrec* 'mahreç yakınlığı' (قُوبُ مَخْرِجْ) 13[a]/5, *ḥāʾü* زُحْزِحْ 'زُحْزِحْ kelimesinin ḥası' (حَاءُ زُحْزِحْ) 13[b]/8, *baʾżu rāvī* 'ravilerin bazısı' (بعْضُ رَاوِي) 18[b]/6, *tāʾü teʾnīṣ* 'ta-i tenis' (تَاءُ تَانِيثْ) 33[a]/4

Fakat bizce, buradaki tamlamalar, Farsça izafetlerin farklı (hatalı) bir yazımı olarak değerlendirilmemeli[31], Arapça kaideye göre[32] oluşturulmuş belirsiz isim tamlamaları olarak görülmelidir.

---

[28] Bk. Yüksel, **age**, s.23.

[29] Sedit Yüksel'in hazırladığı **Işk-nāme**'de *ıssı* 'sahibi' ile aṣṣı 'fayda' kelimelerinin anlamları sözlük/dizin kısmında doğru verilmekle birlikte inceleme kısmında sehven birbirinin yerine yazılmıştır. Bk. Yüksel, **age**, s.23.

[30] Bk. Yüksel, **age**, s.23.

[31] Sedit Yüksel böyle değerlendirmiştir. Bk. Yüksel, **age**, s.23.

[32] Bk. Mehmet Maksudoğlu, **Arapça Dilbilgisi**, Marmara Ünv. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1990, s.198

Öte yandan burada sıraladığımız bütün benzerliklere rağmen, ʿIşḳ-nāme ile Keşfü'l-meʿānī'yi yazanların aynı şahıslar olduğunu iddia etmek güçtür. Zira yazarların zevkleri, eğilimleri, üslupları ve kelime kadroları arasında önemli farklar vardır: ʿIşḳ-nāme, yer yer yazarının küfürle suçlanmasına sebep olacak kadar açık saçık sahneleri de içeren tamamen beşerî bir aşkı konu edinmiştir.[33] Yazarın amacı sanat yapmak; çevirdiği eserde pek yalın bulduğu söz gelinini donatmak, ehline "şeker gibi söz"ler vermektir.[34] Oysa Keşfü'l-meʿānī tam manasıyla bilimsel bir eserdir: Belli başlı İslam bilimleri literatüründen yararlanmış olan yazarın tek amacı okuyucuya doğru bilgi vermek[35] ve bu sayede Allah'ın lutfuna mazhar olmaktır. Şiir ise, devrin genel anlayışına uygun olarak anlatılanların daha kolay hatırda tutulmasına hizmet edecek bir araç olarak görülmüştür.

İki eserin söz varlığı da farklıdır. Örneğin, ʿIşḳ-nāme'de sık sık geçen "Çalap" ve "Ḫudā" kelimelerine, Keşfü'l-meʿānī'de hiç rastlanmaz; bunların yerine daha çok "Ḥaḳ", "Rab", "Allāh" ve "İlāh" kelimeleri kullanılmıştır. ʿIşḳ-nāme'nin dili, yazarının bilinçli bir tasarrufu gibi görünen oldukça arı bir Türkçedir.[36] Keşfü'l-meʿānī'de ise, yer yer çok yalın bir Türkçe görülmesine rağmen, yazar, kendisini dil bakımından sınırlandırmamıştır: Eserde, muhteva (bilimsel bir konunun işlenmesi) ve teknik zaruretler (nazım şeklinin birbiriyle kafiyeli beyitlerden oluşması ve vezin), yazarı, sık sık Arapça ve Farsça edatlar *(baʿde, ḳable, fī, maʿ, ʿan, be-, lā, mā, ; bā, bī, ne)* kullanmaya ve tanıdık bazı Arapça kelimelerin Türkçede bilinmeyen anlamlarını (*keşf* '[bir şeyi birine]

---

[33] Yüksel, Işk-nāme, s.33.

[34] Bk. Yüksel, age, s.20-21.

[35] Yazar birçok yerde yaşlı bir öğretmen edası takınır. Örnek:

Meryemüñ üç Naḥl ikidür ʿAnkebūtuñ āḫirin
Necm ü Şūrā Ẕāriyāt andan Ḥadīdi yā fetā

İmtiḥānuñ evvelin bunlara żam[m] id cümlesi
Otuz üçdür kim <Hişām>uñ fetḥi vardur muṭlaḳā 63[b]/3-6

"Ey genç, [إِبْرَاهِيمْ kelimesi] Meryem suresinde üç, Nahl suresinde ikidir; Necm, Şura, Zariyat ve ondan sonra Hadid surelerindekini (إِبْرَاهِيمْ kelimelerini) Ankebut suresinin sonuncusu ve İmtihan (Mümtehine) suresinin ilkiyle birlikte bunlara kat! Hişam'un mutlaka fethayla (اِبْرَاهَامْ) okuduklarının toplamı otuz üçtür."

[36] Yüksel, age, s.51.

açma, buldurma', *maʿrūf* 'iyilik' vs.) tercih etmeye itmiştir. Hatta eserde Arapça çekimli yapılara ve cümle parçalarına da rastlanır: *ḥarrik* 'Harekele, harekeli oku!' 6[a]/10, *sekkin* 'Sakin yap, sükunlu oku!' 6[a]/10, *mimmen seyeʾtī* 'gelecek olandan, gelecek kimseden' 4[a]/8, *lemmā ḳarā* 'okuyunca' 4[b]/2, *żum* < żumm 'zamme yapıldı, zamme ile okundu' 109[b]/3.

Kanaatimizce ʿ**Işḳ-nāme** ve **Keşfü'l-meʿānī** arasındaki benzerlikler iki eserin de aynı yazara ait olduğunu değil, menşelerinin aynı kültür mühitine dayandığını göstermektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, ʿ**Işḳ-nāme**'nin Kıpçak Türkçesinden yapılan bir çeviri olduğu yazarının verdiği malumatla sabittir. Bizce aynı durum **Keşfü'l-meʿānī** için de düşünülebilir. Böylece:

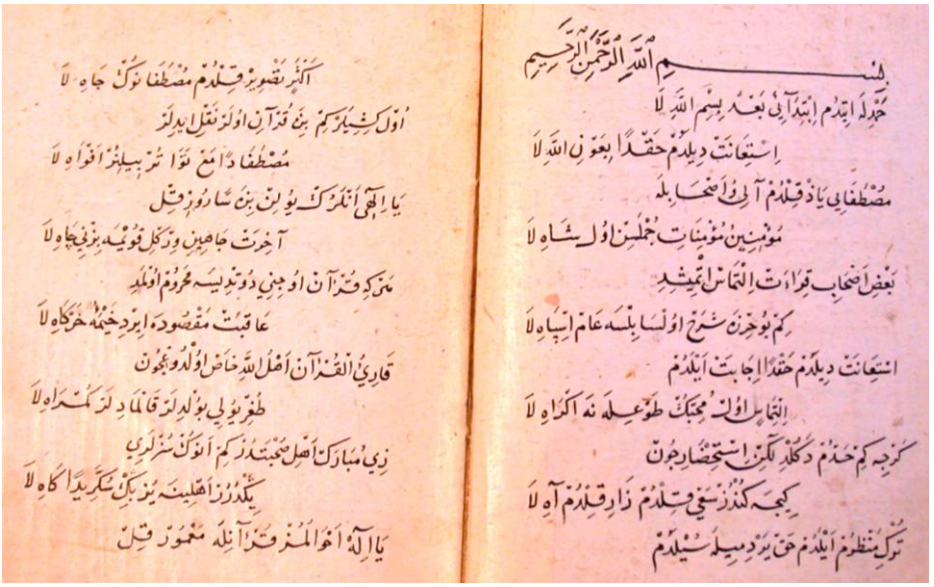
1. Eserdeki Kıpçak Türkçesi unsurları izah edilebilir. Bunlar, eserin Oğuz Türkçesine aktarımı (Oğuzcalaştırılması[37]) sırasında unutulmuş, ihmal edilmiş orijinal metin kalıntıları olmalıdır.

2. "Müfteʿilün mefāʿilün müfteʿilün mefāʿilün" vezniyle yazılmış manzumelerdeki tamir edilemez aruz kusurlarının (yuk. bk.) sebebi anlaşılabilir: Muhtemelen, eseri Oğuz Türçesine aktaran şahıs, vezni "müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün" şeklinde değerlendirmiş ve çeviri sırasında beyitlerin bir kısmını -imaleyle tamir edilebileceği düşüncesiyle- aynı şekilde bırakmış, bir kısmını ise kendi bildiği vezne uyarlamıştır.

[37] Bk. János Eckman, "Memlūk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair", **Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 67-73.

1. fot.

2. fot.

ا نافع
ب قالون
ج ورش
د ابن کثیر
ه بزی
ز قنبل
ح ابوعمرو
ط دوری
ی سوسی
ک ابن عامر
ل هشام
م ابن ذکوان
ن عاصم
ص ابوبکر بن مهران
ع حفص
ف حمزه
ض خلف
ق خلاد
ر کسایی
ش ابوالحارث
ت دوری کسایی
ث عاصم حمزه کسایی
خ قراغیر نافع
ذ ابن عامر وکوفیان
ظ ابن کثیر وکوفیان
غ ابوعمرو وکوفیان
ش حمزه وکسایی
صحبه بکر وحمزه وکسایی
صحاب حفص وحمزه وکسایی
عمّ نافع وابن عامر
سما نافع وابن کثیر وابوعمرو
حق ابن کثیر وابوعمرو
نفد ابن کثیر وابوعمرو وابن عامر
حرمی نافع وابن کثیر
حصن نافع وکوفیان

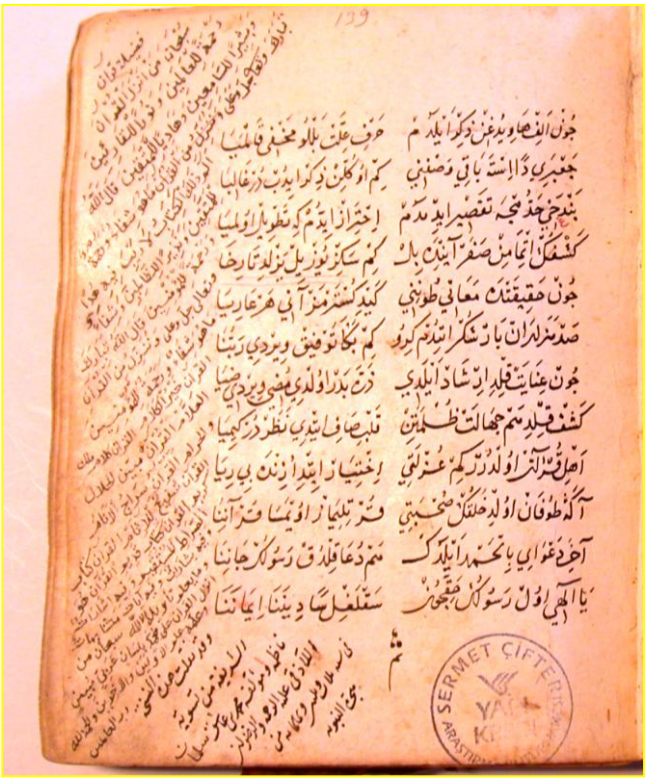
3. fot.

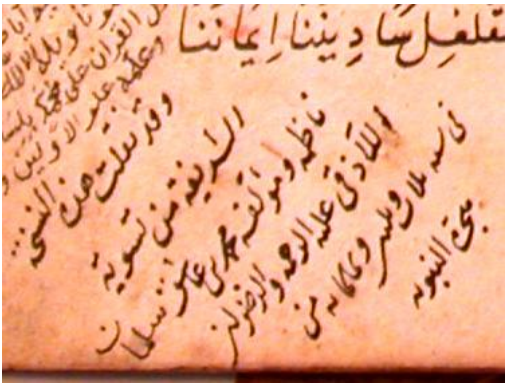
4. fot.

5. fot.

6. fot.

7. fot.